

Marek Masztalerz

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Wydział Zarządzania, Katedra Rachunkowości

WARTOŚĆ W RACHUNKOWOŚCI – WSPÓŁCZESNE WYZWANIA

Streszczenie: Celem artykułu jest identyfikacja aktualnych problemów i pytań związanych z pomiarem wartości. Zaprezentowano różnice w podejściu do wartości w rachunkowości finansowej i zarządczej oraz przedstawiono główne kierunki dalszych badań. Rozważono kwestię paradygmatu wartości ekonomicznej jako nowego paradygmatu rachunkowości.

Słowa kluczowe: wartość, pomiar wartości, wycena.

Wstęp

Wartość jest jednym z kluczowych pojęć w rachunkowości. Pomiar i wycena zasobów majątkowych i wyników gospodarczych były istotą rachunkowości w gospodarce opartej na wymianie. W dobie nowej ekonomii, opartej na wiedzy i informacji, rachunkowość staje wobec problemu pomiaru wartości ekonomicznej oraz przed koniecznością wypracowania teorii pomiaru tej wartości. Rachunkowość wykreowała wiele metod pomiaru wartości, które tworzą zestaw zasad wyceny, nie spełniają one jednak cech paradygmatu, gdyż paradygmat nie dopuszcza wieloznaczności. Karmańska [2009] twierdzi, że wartość ekonomiczna może być (potencjalnie) nowym paradygmatem rachunkowości. Według niej ten potencjalny (oraz nieoczywisty i – być może – niemożliwy) paradygmat powinien łączyć ujęcia wartości w rachunkowości finansowej i zarządczej. Powstaje jednak pytanie, czy taki paradygmat jest w ogóle możliwy i potrzebny?

Głównym celem artykułu jest identyfikacja aktualnych problemów i pytań związanych z pomiarem i raportowaniem wartości w rachunkowości. Zastosowano w nim metody analizy opisowej i porównawczej. Obszarem badawczym jest teoria rachunkowości, w której ramach, zgodnie z tradycją, wyróżniono rachunkowość finansową i zarządczą. Wprawdzie wyodrębnianie tych dwóch obszarów bywa krytykowane jako sztuczny i niepotrzebny podział dyscypliny naukowej rachunkowości, niemniej – zdaniem autora – podział ten jest uzasadniony faktem odmiennych celów i funkcji systemów rachunkowości finansowej i zarządczej.

1. Pojęcie wartości w rachunkowości

Wartość jest pojęciem wieloznacznym¹. Bourguignon [2005] wyodrębnia trzy rodziny znaczeniowe: wartość pomiaru, wartość ekonomiczną i wartość filozoficzną. Pierwsza rodzina znaczeń ma związek z koncepcją pomiaru, tj. procesem przypisywania liczb do obiektów lub zdarzeń zgodnie z przyjętymi regułami pomiaru. Wartość ekonomiczna odwołuje się do wartości wymiennej (powstającej w efekcie gry popytu i podaży) lub wartości użytkowej (postrzeganej przez konsumenta wartości dóbr). Wartość filozoficzną z kolei można zdefiniować jako przedmiot osądu (oceny), przy czym można wyodrębnić tutaj: wartość subiektywną (cecha obiektu, która sprawia, że jest on ceniony lub pożądaný przez kogoś), obiektywną wartość wewnętrzną (cecha obiektu, która sprawia, że powinien on być ceniony) oraz obiektywną wartość instrumentalną (cecha obiektu, która sprawia, że może on spełnić określony cel lub funkcję).

Mazur [2011, s. 41] definiuje wartość w rachunkowości jako „empiryczną cechę obiektów bądź zjawisk zachodzących w jednostkach gospodarczych, której wysokość w jednostkach pieniężnych określana jest z wykorzystaniem różnych metod pomiaru w zależności od obszaru jej zastosowania”. Z przedstawionej definicji wynika, że wartość w rachunkowości jest z jednej strony wyrażoną w jednostkach pieniężnych obiektywną, mierzalną i sprawdzalną cechą obiektów pomiaru, lecz z drugiej – jest kategorią w pewnym sensie subiektywną, gdyż jej pomiar może opierać się na różnych zasadach, a tym samym może dawać różne wyniki. Wartość w rachunkowości nie jest stałą cechą zjawisk, gdyż zależy od przedmiotu (co?), podmiotu (kto?), miejsca (gdzie?), czasu (kiedy?) i metody pomiaru (jak?). Na pomiar wartości wpływa również to, kto jest odbiorcą (użytkownikiem) informacji. Każde przedsiębiorstwo ma w swoim otoczeniu grupy interesariuszy (np. inwestorów, klientów, dostawców, pożyczkodawców, pracowników itd.), którzy są zainteresowani jego wynikami i dokonaniem. Potrzeby informacyjne poszczególnych grup interesariuszy są różne, niemniej mają one również część wspólną, którą stanowi wartość przedsiębiorstwa. Wszystkim grupom interesariuszy zależy bowiem na wzroście (maksymalizacji) wartości firmy, ponieważ wszystkie uczestniczą nie tylko w procesie kreowania wartości, lecz również w procesie jej konsumowania. Problem polega jednak na tym, że pomiar wartości oraz jej zmian w czasie można dokonywać na wiele sposobów, a każdy ma swoje wady i ograniczenia [Masztalerz 2008].

2. Ujęcie wartości w rachunkowości finansowej i zarządczej

Ogólnie biorąc, w rachunkowości wartość odwołuje się do pomiaru zasobów i wyników ekonomicznych, który od zawsze leżał w centrum zainteresowania

¹ Więcej na temat różnych definicji wartości w: [Karmańska 2009; Mazur 2011].

teorii i praktyki rachunkowości finansowej i zarządczej, jakkolwiek oba wymienione obszary rachunkowości skupiają się na innych aspektach wartości i wyceny (tabela). Podstawowa różnica polega na tym, że rachunkowość finansowa koncentruje się na wycenie aktywów i zobowiązań oraz pomiarze wyniku finansowego, natomiast rachunkowość zarządcza skupia się na procesie kreowania wartości (dla interesariuszy) oraz ustalaniu wartości (wewnętrznej) przedsiębiorstwa.

Wartość w ujęciu rachunkowości finansowej i zarządczej

Kryteria porównań	Rachunkowość finansowa	Rachunkowość zarządcza
Co mierzyć?	wartość aktywów i zobowiązań wynik finansowy	wartość całej firmy, procesów, projektów, klientów itp.
Wartość przedsiębiorstwa	wartość księgową	wartość wewnętrzną
Jak mierzyć?	koszt historyczny wartość godziwa	bieżąca wartość przyszłych korzyści ekonomicznych
Konkurencyjne metody pomiaru	koszt historyczny/ wartość godziwa	przepływy pieniężne/ zysk rezydualny
Wykorzystanie cen rynkowych	duże	małe
Odbiorcy informacji	użytkownicy sprawozdania finansowego	interesariusze
Jednostki pomiaru	pieniężne	pieniężne i niepieniężne
Pomiar dokonań	wynik finansowy (np. zysk netto, całkowity dochód itp.)	mierniki kreacji wartości (np. EVA, MVA, SVA itp.)

Wycena przedsiębiorstwa jako całości nie należy do funkcji rachunkowości finansowej, która skupia się jedynie na dostarczaniu informacji o wartości zasobów ekonomicznych. Zgodnie z IASB [2010] sprawozdania finansowe z założenia nie ukazują wartości jednostki raportującej, lecz dostarczają informacji dla istniejących i potencjalnych inwestorów, pożyczkodawców i innych wierzycieli, przydatnych do oszacowania wartości tej jednostki.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na fakt, że konieczność szacowania wartości (wewnętrznej) przedsiębiorstwa wynika z rozbieżności między wartością księgową i wartością rynkową, z których żadna nie może być uznana za wiarygodny miernik wartości. Wartość księgową z jednej strony ignoruje wartość takich zasobów, jak wiedza, umiejętności, marka, reputacja czy relacje z klientami, a z drugiej – może bazować w dużej mierze na wartościach historycznych (zgodnie z zasadą ostrożności). Z kolei wartość rynkowa jest uśrednionym poglądem inwestorów (czy raczej graczy giełdowych) o wartości przedsiębiorstwa, który to pogląd – szczególnie w świetle odkryć finansów behawioralnych, zwracających uwagę na anomalie rynków kapitałowych oraz nieracjo-

nalność zachowań i błędy percepcji inwestorów – każe zadać pytanie o efektywność rynku kapitałowego i wiarygodność wyceny rynkowej. Zmniejszenie luki wartości (różnicy między wartością księgową a wartością rynkową) jest jednym z ważnych zadań dla współczesnej rachunkowości, która musi wypracować lepsze zasady pomiaru wartości poprzez ustalenie przedmiotu i metod pomiaru, tj. odpowiedź na kluczowe pytanie: co i jak mierzyć, aby przedstawić „prawdziwą” wartość przedsiębiorstwa. Jak już wspomniano, celem rachunkowości finansowej nie jest raportowanie wartości przedsiębiorstwa, lecz co najwyżej dostarczanie informacji przydatnych do oszacowania tej wartości przez użytkownika informacji (na własne ryzyko)².

Wartość księgową prezentowaną w sprawozdaniu finansowym (będącym produktem finalnym rachunkowości finansowej) jest sumą wartości składników majątkowych pomniejszoną o wartość zobowiązań. W rachunkowości zarządczej przez wartość przedsiębiorstwa rozumie się z reguły bieżącą wartość zdyskontowanych przyszłych korzyści ekonomicznych, jakie zostaną osiągnięte przez jednostkę. Zarówno rachunkowość finansowa, jak i zarządcza operują licznymi metodami pomiaru, jednak należy zwrócić uwagę na fakt, że o ile w rachunkowości zarządczej wybór określonej metody determinuje wycenę przedsiębiorstwa według jednolitych zasad (zgodnie z przyjętym modelem wyceny), o tyle w rachunkowości finansowej poszczególne składniki majątku i zobowiązań mogą być w jednym sprawozdaniu finansowym wyceniane według różnych metod, co implikuje niespójność metodologiczną i – zdaniem autora – negatywnie wpływa na użyteczność informacji dla odbiorcy.

Dyskusje na temat metod pomiaru wartości w rachunkowości finansowej i zarządczej koncentrują się na zupełnie innych kwestiach. W ramach rachunkowości finansowej kluczowym zagadnieniem jest opozycja kosztu historycznego i wartości godziwej, podczas gdy w rachunkowości zarządczej spory toczą się wokół tego, czy wartość należy mierzyć na podstawie przepływów pieniężnych czy zysku rezydualnego (ekonomicznego).

Ciekawym kryterium porównania może być również zakres wykorzystania cen rynkowych przy pomiarze wartości. Rachunkowość finansowa chętnie odwołuje się do rynku: w koncepcji kosztu historycznego wartość składnika majątku jest równa (w momencie wprowadzenia do ksiąg) cenie rynkowej składnika, natomiast w koncepcji wartości godziwej przyjmuje się, że o ile istnieje aktywny rynek na jakieś dobro, to cena rynkowa jest najlepszą metodą pomiaru wartości. Rachunkowość zarządcza – zdaniem autora – raczej odrzuca (bądź w niewielkim stopniu wykorzystuje) ceny rynkowe przy ustalaniu wartości przedsiębiorstwa

² Poza tym nawet gdyby udało się stworzyć model sprawozdawczy obejmujący wszystkie zasoby (w tym również kapitał intelektualny) i przedstawiający „prawdziwą” wartość przedsiębiorstwa, jaki sens miałyby wtedy giełda [Masztalerz 2010]?

i skupia się na szacowaniu korzyści ekonomicznych. Gdyby tak nie było, nie powstawałyby ciągle nowe koncepcje pomiaru wartości – wystarczyłoby bowiem odwołać się do wyceny rynkowej firmy. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że cena rynkowa nie jest miernikiem doskonałym (bo obciążonym anomaliami rynkowymi i błędami percepcji uczestników rynku), rachunkowość zarządcza wykorzystuje wartość rynkową co najwyżej do porównań.

W tym miejscu warto się odnieść również do badań nad relacjami między informacjami generowanymi przez rachunkowość a wyceną rynkową przedsiębiorstwa. W anglojęzycznej literaturze z tego obszaru stosuje się określenie *value relevance*, które oznacza stopień zgodności informacji rachunkowych z „prawdziwą” wartością przedsiębiorstwa, przy czym przez „prawdziwą” wartość można rozumieć albo wartość wewnętrzną przedsiębiorstwa, ustaloną jako bieżącą wartość oczekiwanych przyszłych przepływów pieniężnych [Aboody, Hughes i Liu 2002], albo wartość rynkową, ustaloną na rynku kapitałowym [Ball i Brown 1968; Ohlson 1995]. Badania (w głównej mierze empiryczne) nad *value relevance* prowadzone od ponad czterdziestu koncentrują się na statystycznych zależnościach między kursami akcji, zmianami kursów akcji lub wskaźnikami giełdowymi (jak np. cena/zysk albo cena/wartość księgową) a określonymi wielkościami zawartymi w sprawozdaniach finansowych. Warto dodać, że są one prowadzone przy założeniu, że rynki kapitałowe są efektywne co najmniej w średniej formie, tj. ceny akcji odzwierciedlają wszystkie publicznie dostępne informacje i nie ma możliwości realizowania ponadprzeciętnych zysków na podstawie tych informacji. Zdaniem autora, prowadzenie tego typu badań jest niewątpliwie ważne i potrzebne, niemniej można zadać pytanie, na ile wartościowe są ich wyniki, jeśli rynki nie są efektywne, a dokonywana na nich wycena wcale nie musi odzwierciedlać „prawdziwej” wartości firmy?

3. Problemy i wyzwania związane z wartością w rachunkowości

Różnice między rachunkowością finansową i zarządczą w podejściu do wartości determinują rodzaj i formę dalszych pytań dotyczących pomiaru i raportowania wartości w obrębie dwóch obszarów dyscypliny rachunkowości. Niektóre z tych kwestii przedstawiono w poprzednim punkcie.

Wydawać by się mogło, że skoro pomiar wartości leży w centrum zainteresowania teorii rachunkowości, nie ma już sensu zadawać pytań podstawowych. Jednakże, zdaniem autora, takie pytania, zmuszające nierzadko do refleksji nad fundamentami dyscypliny naukowej, muszą zostać postawione:

- Podmiotem rachunkowości jest jednostka gospodarująca a przedmiotem – zdarzenia gospodarcze. Czy wycena jest zdarzeniem gospodarczym?

- Pomiar wartości jest istotą rachunkowości i pośrednio, poprzez metody i narzędzia wyceny, determinuje wartość całego przedsiębiorstwa. Czy jednostka gospodarująca może być przedmiotem rachunkowości, skoro jest jej podmiotem? Jeśli tak, to co lub kto jest podmiotem rachunkowości? Jeśli nie, to czy zadaniem rachunkowości może być pomiar wartości przedsiębiorstwa?
- Na czym polega pomiar wartości i jakie są relacje między wyceną a ustalaniem wartości, czy wycena rachunkowa jest równoznaczna z ustaleniem wartości?
- Czym jest wartość godziwa i czy jest ona wiarygodną i uczciwą miarą wartości, czy wartość godziwa może być podstawą nowego paradygmatu rachunkowości, czy nie kryje w sobie nieprawidłowości i paradoksów?
- Jakie są relacje między wartością rynkową przedsiębiorstwa a wartością ekonomiczną i czy rynek jest rzeczywiście najlepszym miejscem do ustalania wartości godziwej?
- Czy rachunkowość oparta na wartości godziwej jest właściwym kierunkiem rozwoju rachunkowości finansowej i jaki ma to związek z zarządzaniem wartością?
- Jakie są miejsce i rola rachunkowości jako systemu informacyjnego w zarządzaniu wartością i jakie są związki systemu informacyjnego rachunkowości z wartością rynkową przedsiębiorstwa? Czy zadaniem rachunkowości może być raportowanie wartości przedsiębiorstwa?

Każde z tych pytań może stanowić punkt wyjścia do pogłębionych badań naukowych zarówno w ramach dociekań teoretycznych, jak i badań empirycznych. Poszukiwanie odpowiedzi na powyższe pytania wykracza jednak poza ramy niniejszego opracowania.

4. Wartość a paradygmaty rachunkowości

Dyskusja o wartości w rachunkowości to w gruncie rzeczy dyskusja o paradygmatach. Rachunkowość jako nauka przeżywa burzliwy okres. Spory pomiędzy różnymi środowiskami naukowców dotyczą kluczowych dla tej dyscypliny kwestii i prowadzone są zarówno na poziomie ogólnej teorii rachunkowości (np. spory o metodologię badań, o założenia ontologiczne i epistemologiczne), jak i w sferze tradycyjnie wyodrębnianych subdyscyplin, tj. rachunkowości finansowej i zarządczej. Spory te mogą zwiastować kryzys w „nauce normalnej” (w rozumieniu Kuhna), ale mogą też być świadectwem wieloparadygmatycznej natury nauki rachunkowości.

Gmytrasiewicz [2009] wskazuje na istniejący już – jej zdaniem – paradygmat wartości godziwej jako nowy paradygmat rachunkowości w zakresie wyceny, który wypiera stary paradygmat oparty na zasadzie ostrożności i koszcie histo-

rycznym. Można zgodzić się z tym poglądem tylko pod warunkiem, że mowa o paradygmacie wyceny, a nie paradygmacie rachunkowości.

Karmańska [2009] dochodzi do wniosku, że badania naukowe w rachunkowości zawsze koncentrują się na relacjach między rachunkowością a rzeczywistością społeczno-ekonomiczną, a zatem są prowadzone w ramach paradygmatu społeczno-ekonomicznego, który skłania do poszukiwania rozwiązań umożliwiających rachunkowości wypełnienie funkcji informacyjnej w obszarze społeczno-ekonomicznym. Z tego paradygmatu wyrósł paradygmat metody bilansowej, który wyznacza ogólne ramy do tworzenia obrazu wartości (klasyfikowanej podwójnie), jednak nie wskazuje sposobów pomiaru wartości. Karmańska [2009] uznaje, że nowym – wyczuwalnym na razie intuicyjnie – paradygmatem rachunkowości może być paradygmat pomiaru wartości ekonomicznej (autorce chodzi o uniwersalną kategorię wartości ekonomicznej, a nie wartość godziwą), który będzie musiał, po pierwsze, pogodzić dwa bieguny wartości (przedmiotowy i podmiotowy), a po drugie, będzie musiał się wyrastać z dwóch wcześniej wymienionych paradygmatów.

Zdaniem autora, ten potencjalny paradygmat powinien być zdolny połączyć ujęcia wartości istniejące w ramach rachunkowości finansowej i zarządczej w jeden spójny, przejrzysty, zrozumiały i powszechnie akceptowany paradygmat wartości ekonomicznej. Stworzenie takiego paradygmatu wydaje się obecnie zadaniem niemożliwym, gdyż rachunkowość finansowa i zarządcza operują zupełnie innymi definicjami i kategoriami wartości, jednak – zdaniem autora – warto podjąć trud jego poszukiwania.

Zakończenie

Wartość od zawsze znajdowała się w centrum zainteresowania rachunkowości. Pomiar zasobów i wyników ekonomicznych przedsiębiorstwa jest jednym z głównych zadań rachunkowości zarówno finansowej, jak i zarządczej, jakkolwiek w obu wymienionych obszarach pojmuje się wartość odmiennie.

W artykule przedstawiono różnice w ujęciu wartości i jej pomiaru w rachunkowości finansowej oraz odniesiono się do związku tych ujęć z wartością rynkową, ustalaną poza przedsiębiorstwem. Następnie zidentyfikowano kluczowe problemy i pytania dotyczące pomiaru i raportowania wartości we współczesnej rachunkowości. Pytania te mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych pogłębionych badań nad wartością w rachunkowości, co z kolei może (ale nie musi) doprowadzić do wypracowania nowego paradygmatu rachunkowości, który – zdaniem autora – powinien pogodzić rachunkowość finansową i zarządczą.

Bibliografia

- Aboody, D., Hughes, J., Liu, J., 2002, *Measuring Value Relevance in a (Possibly) Inefficient Market*, Journal of Accounting Research, vol. 40, no. 4.
- Ball, R., Brown, P., 1968, *An Empirical Evaluation of Accounting Income Numbers*, Journal of Accounting Research, vol. 6, no. 2.
- Bourguignon, A., 2005, *Management Accounting and Value Creation: the Profit and Loss of Reification*, Critical Perspectives on Accounting, no. 16.
- IASB, 2010, *The Conceptual Framework for Financial Reporting 2010*, London.
- Gmytrasiewicz, M., 2009, *Wybrane problemy teoretyczne współczesnej rachunkowości*, w: *Problemy współczesnej rachunkowości*, praca zbiorowa pod redakcją naukową pracowników Katedry Rachunkowości SGH, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa.
- Karmańska, A., 2009, *Wartość ekonomiczna w systemie informacyjnym rachunkowości finansowej*, Difin, Warszawa.
- Masztalerz, M., 2008, *Pomiar efektywności przedsiębiorstwa w kontekście zarządzania wartością*, w: Gabrusewicz, W. (red.), *Sprawozdawczość finansowa i audyt w firmie*, KIBR, Poznań.
- Masztalerz, M., 2010, *Accounting and Capital Market – the Usefulness of Financial Statements for Investors*, w: Gabrusewicz, W., Samelak, J. (eds.), *Selected Problems and Perspectives of the Process of Global Harmonization and Standardization of Accounting*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, nr 163, Poznań.
- Mazur, A., 2011, *Wartość godziwa – potencjał informacyjny*, Difin, Warszawa.
- Ohlson, J.A., 1995, *Earnings, Book Value and Dividends in Equity Valuation*, Contemporary Accounting Research, no. 11.

VALUE IN ACCOUNTING – CONTEMPORARY CHALLENGES

Summary: The purpose of this paper is to identify contemporary problems and questions concerning value and valuation. The fundamental differences between financial and management accounting approaches to value are analyzed, and further research directions are drawn. The question of economic value paradigm as a new accounting paradigm is also discussed.